

Holmöarnas vattenskalbaggar 4 – Gaddarna

ANDERS N. NILSSON & FOLKE GABRIELSSON

NEF på Gaddarna augusti 2019

Tidigare rapporter om Holmöarnas vattenskalbaggar (Nilsson 2005, 2006 & 2007) uppger 84 arter som del av ögruppens fauna. Dock har den sydligaste ön, Gaddarna med fyrplatsen Holmögadd, aldrig undersökts och kunskapen om dess fauna omfattar endast ett sporadiskt fynd av dykaren *Platambus maculatus* i havet. För att råda bot på denna okunskap arrangerade Norrlands Entomologiska Förening en expedition till Gaddarna helgen 3–4 augusti 2019. Gynnade av soligt väder och lugna vindar besökte följande NEF-medlemmar då ön: Gunnar Andersson, Folke Gabrielsson, Anders Nilsson, Julia Pettersson och Cecilia Åström. Den bristfälliga kunskapen om öns insektsfauna kunde även ses via det fåtal fynd som fanns att beskåda på Artportalen inför resan. Förutom den vanliga knäpparen *Prosternon tessellatum* handlade det om en handfull dagfjärilar.

Skeppskyrkogård och militärer

Farvattnen kring Gaddarna har ett dåligt rykte och kring Sörgadden finns den största koncentrationen av skeppsvrak i hela Östersjön (Källgård 2005). År 1760 uppfördes på Sörgaddens sydspets den första fyren, då varande Sveriges nordligaste. Konstruktionen var en vippfyr med eldkorg för stenkol och som idag kan ses i form av en replika intill det nuvarande fyrtornet i sten från 1854. Det året släcktes alltså landets sista kolfyr och ersattes av oljelampor. Fyrvaktarnas leverne har beskrivits i detalj av Anders Hedin i kapitlet om Holmögadd i boken *Ljus längs kusten* (Hedin 1988).

En viktig orsak till den bristande faunistiska kunskapen om Gaddarna är det besöksförbud som den tidigare militära närvaron på ön medfört. Kustartilleriet hade batterier på ön sedan 1943. I samband med att militären lämnade ön övergavs även öns fyr 2003, då som Sverige sista bemannade fyrplats, och ön förlorade därmed sin fasta befolkning. Skyddsområdet slutade gälla 2012, varefter det alltså går att besöka ön utan särskilt tillstånd. Väderstationen på Holmögadd flyttades våren 2004, efter fyrens avbemannning, till Lillhällan nära Byviken på Holmön.

Gaddarna är med sina tidigare åtskilda men nu förbundna öar ca 3,5 km lång med en blandning av lågväxt lövskog och rished. Det är gott om klappersten och hållmarker. Djupa, mer eller mindre avsnörda vikar tillsammans med små tjärnar och våtmarker av olika slag erbjuder en rikedom av habitat för vatteninsekter. Olika stadier i successionen från brackvatten till sötvatten med ökande surhetsgrad och minskad närings-tillgång existerar sida vid sida. Flertalet småvatten som hållkar och kärr var tyvärr helt torra vid vårt besök. På södra delen fanns även en antydning till alkärr som borde kunna vara rika på mygglarver under försommaren.

Fyndlokaler

Kronologiskt ordnade; koordinater RT90 (nord, öst) enligt Eniros karta (Fig. 1).

(A) 2019-08-03

(1) Döv-Larskroken, sjö, 7065872, 1746511

(2) Havsnära damm S om Döv-Larskroken, 7065630, 1746698

- (3) Tjärn O om Finnkroken, 7065269, 1746889
- (4) Finnkroken, vik, 7065287, 1746691
- (5) Skevagrundkroken, sjö, 7064268, 1746248
- (6) Kärr S om N kajen, 7066222, 1746676

(B) 2019-08-04

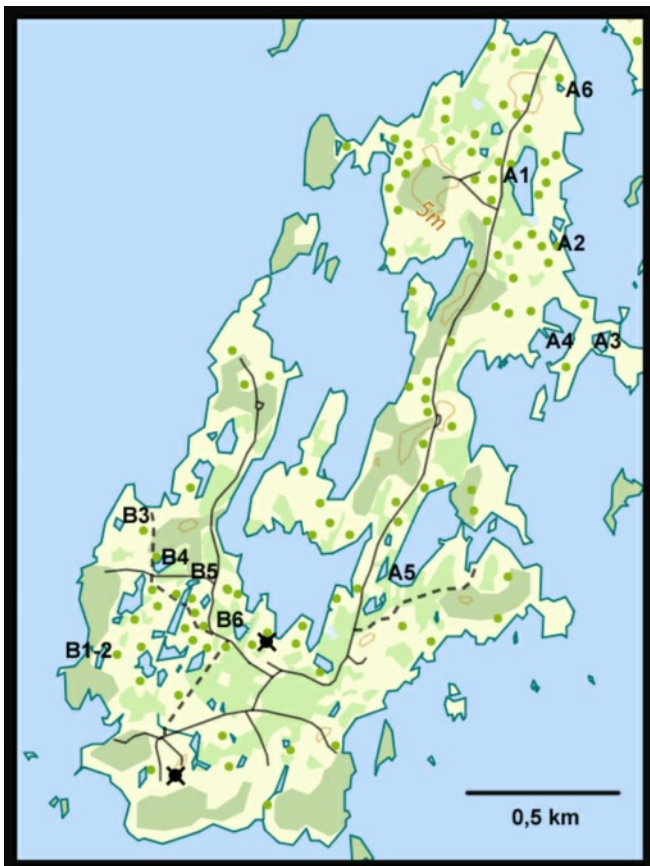
- (1) Damm Västra Kolahusudden, 7063914, 1745032
- (2) Kärr Västra Kolahusudden, 7063886, 1745067
- (3) Tjärn Knutudden, 7064410, 1745117
- (4) Kärr NV om Långdiket, 7064239, 1745258
- (5) Långdiket, N spetsen, 7064202, 1745397
- (6) Tjärn nära EU-mast, 7063996, 1745591

Vattenskalbaggar

Namn enligt Dyntaxa. Lokaler kodade enligt listan ovan. (L) anger att larver påträffats. Individantalet är helt subjektivt och beroende av vilka individer som väljs att plockas. En asterisk betyder att arten är ny för Holmöarna.

Haliplidae

- **Haliplus confinis*: A4:1
- **Haliplus fulvus*: A2:1
- Haliplus lineolatus*: A2:1
- Haliplus ruficollis*: A2:3, A5:9

Figur 1. Karta över Gaddarna med fyndlokalerna markerade med koder enligt texten.

Dytiscidae

Agabinae

- Agabus affinis*: A1:1, A6:1
- Agabus bipustulatus*: B5:1
- Agabus labiatus*: A6:3
- Agabus serricornis*: A1:3
- Ilybius aenescens*: (L) A1:2, A6:2, B5:1
- Ilybius ater*: A1:1, B1:1, B5:1
- Ilybius erichsoni*: A5:1, A6:1
- Ilybius fuliginosus*: A2:1
- Ilybius guttiger*: A1:1, B5:1
- Ilybius subaeneus*: (L) B3:2

Colymbetinae

- Colymbetes paykulli*: B4:1, B5:1
- Rhantus exsoletus*: B6:1
- Rhantus suturellus*: (L) B4:1, B6:1

Dytiscinae

- Acilius canaliculatus*: A1:1
- Graphoderus zonatus*: A1:2

Hydroporinae

- **Hydroglyphus geminus*: A2:1, A4:2
- Hydroporus angustatus*: A1:6, A5:1, B2:1
- Hydroporus erythrocephalus*: (L) A1:2, A5:1, A6:15, B2:11, B5:5
- Hydroporus obscurus*: A2:1, A6:11, B2:2, B5:2
- Hydroporus palustris*: A2:4, A3:3
- Hydroporus planus*: B1:1
- Hydroporus striola*: B1:2
- Hydroporus tristis*: A1:2, B2:1
- Hydroporus umbrosus*: A1:5, B1:3; B2:11
- Hygrotus inaequalis*: (L) A1:3, A2:3, B2:2, B3:2
- Nebrioporus depressus*: (L)

Gyrinidae

- Gyrinus minutus*: B5:1

Hydrophilidae

- Berosus luridus*: A6:3
- Coelostoma orbiculare*: A1:1
- Enochrus affinis*: A1:1, A6:2, B2:4
- Enochrus coarctatus*: A1:13, B3:1
- Enochrus fuscipennis*: B3:1
- Enochrus ochropterus*: A1:4, B2:3, B6:1
- Helochaeres obscurus*: A1:6, A3:1, B3:13
- Hydrobius rothenbergii*: B1:1, B2:1
- Laccobius minutus*: A2:3, A3:2, A4:2, A5:14, B3:4

- Scirtidae: *Cyphon padi*: A1:1

Chrysomelidae

- Donacia thalassina*: A2:1, A3:1

Fynden av *Haliphus confinis* och *H. fulvus* var förväntade då de återkommande rapporterats från brackvatten, dock tidigare ej från Holmöarna. Två honor påträffades av *Graphoderus zonatus*, en vårtig och en slät, vilket visar att båda morferna förekommer på Gaddarna.

Förekomsten av den lilla dykaren *Hydroglyphus geminus* på Gaddarna är anmärkningsvärd då det är den nordligaste i landet och arten är ny för Västerbotten. Ett exemplar hittades först av FG i den havsnära dammen A2 med ljus botten och vattenväxter av samma typ som i havet. Senare hittade AN två exemplar på ljus slambotten innerst i havsviken Finnkroken. På grund av det rådande lågvattnet hade där bildats små isolerade pölar i vilka arten höll till.

Närmaste fynd av arten har gjorts just söder om Bönhamn i Nordingrå i en liten havsnära tjärn (leg. A. Nilsson 2007).

De enda virvelbaggar som sågs på ön var en liten flock av *Gyrinus minutus* på Långdiket. Den mer sydliga palpbaggen *Helochares obscurus* som hittades på Ängesön 2005 och senare även på Grossgrunden (Nilsson 2005 & 2006) sågs på många lokaler på Gaddarna. Såvitt vi vet är närmaste fastlandsfynd av *Helochares* fortfarande från 1950 vid Bergvik i södra Hälsingland. Vanligast var arten på Gaddarna i en rund tjärn nära havet på Knutudden (Fig. 2), där den kröp omkring i en smal bård av döda alger. Här hittades även det enda exemplaret av *Enochrus fuscipennis*, vilket tillhörde den vanliga

Figur 2. Innersta delen av den lilla havsnära tjärnen på Knutudden (B3). Bland döda alger i vattenbrynet fanns rikligt med *Helochares obscurus*.

ljusare formen och inte den mörka form som benämns var. *sahlbergi*. Den mörka formen, som förefaller bunden till hällkar nära havet, hittades nyligen på Ledskär på södra sidan av Långron i norra Ångermanland (2019.VII.20, leg. A. Nilsson).

Det bör noteras att arten *Hydrobius fuscipes* som tidigare uppgetts för Holmöarna (Nilsson 2005 & 2006) senare delats upp i tre svenska arter, vilka alla mycket väl kan förekomma på nämnda ögrupp (Fossen m fl 2016). Äldre material har dock inte kunnat kontrolleras, men de båda exemplar av *Hydrobius* som togs på Gaddarna hör till den huvudsakligen i hällkar förekommande arten *H. rottenbergii*.

Vattenskinnbaggar

Följande arter av vattenskinnbaggar rapporteras här för första gången från Gaddarna. Namnen följer Dyntaxa:

Gerris odontogaster
Gerris thoracicus
Hydrometra gracilenta
Microvelia reticulata
Hesperocorixa sahlbergi
Sigara distincta
Notonecta lutea
Nepa cinerea

Början av augusti är ingen bra tid att samla vattenskinnbaggar då larver vid denna tid är mycket vanligare än vuxna djur. Vår artlista kan därmed inte ses som särskilt täckande, men vi valde ändå att ta med den då fyndet av vattenmätaren *Hydrometra gracilenta* tycks vara det första från Västerbotten och landets nordligaste. Arten var enligt Coulianos m fl (1992) funnen nordligast i Hälsingland, men därefter har den enligt Artportalen rapporterats även från Medelpad och Ångermanland, nordligast vid Lakasund nära Arnäs 2016.

Inte heller kustskräddaren, *Gerris thoracicus*, var 1992 känd från Västerbotten, men ett fynd från Holmöarna gjort 2018

finns nu i Artportalen. Buksimmaren *Hesperocorixa sahlbergi* var 1992 känd nordligast från södra Ångermanland, men i Artportalen finns nu även fynd från norra Ångermanland och Norrbotten. Fyndet på Gaddarna kan dock vara det första i Västerbotten, men det saknas tyvärr någon aktuell landskapskatalog för skinnbaggar på Artportalen.

Slutord

Besöket på Gaddarna resulterade i ytterligare tre arter av vattenskalbaggar funna på Holmöarna, som därmed når upp till 87 arter. Fynden av dykaren *Hydroglyphus geminus* och vattenmätaren *Hydrometra gracilenta* stärker uppfattningen om faunans sydliga prägel, och båda tillhör kategorin ”Holmöarter”, dvs. i Västerbotten ej påträffade på fastlandet. Gruppen har därmed utökats till fem arter av vattenskalbaggar och -skinnbaggar, och av de tidigare tre påträffades på Holmögadd endast palpbaggen *Helochares obscurus*, och här till synes mer frekvent än på de andra öarna i arkipelagen. Småpalpbaggen *Ochthebius minimus* och dykaren *Laccophilus biguttatus* kunde vi ej hitta på Gaddarna under vårt första besök på ön.

Tydligt är att Holmöarnas akvatiska insektfauna har en sydlig prägel, vilken förstärks ju längre söderut i ögruppen man befinner sig. Grundorsaken tror vi är det stora antal soltimmar som läget mitt ute i havet medför. Inom ögruppen kan det öppnare, mindre beskogade landskapet på de södra öarna verka förstärkande på vattens uppvärmning. Självklart måste även den rikliga tillgången på grunda vatten i olika faser av avsnörning från havet spela en viktig roll för vatteninsekterna.

Citerad litteratur

- Coulianos, C.-C., Nilsson, A.N. & Söderberg, H. 1992: Norrlands vattenskinnbaggar – en faunistisk översikt. *Natur i Norr* 11(2):81-102.
 Fossen, E, Ekrem, T., Nilsson, A.N. & Bergsten, J. 2016: Species delimitation in northern European

water scavenger beetles of the genus *Hydrobius* (Coleoptera, Hydrophilidae). *ZooKeys* 564:71-120.

Hedin, A. 1988: *Ljus längs kusten. Berättelser från tio svenska fyrplatser*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Källgård, A. 2005: *Sveriges öar*. Upplaga 2. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Nilsson, A.N. 2005: Holmöarnas vattenskalbaggar. *Natur i Norr* 24(2):111-117.

Nilsson, A.N. 2006: Holmöarnas vattenskalbaggar 2 – Grossgrunden och Lillhalörgrundet. *Natur i Norr* 25(2):81-84.

Nilsson, A.N. 2007: Holmöarnas vattenskalbaggar 3 – Trappuddens hållkar återbesökta. *Natur i Norr* 26(2):107-108.

Nilsson, A.N. & Bergsten, J. 1999: Åstöns vattenskalbaggar. *Natur i Norr* 18(2):95-99.

Författarnas adresser:

andersn Nilsson258@gmail.com
Mullsjö 258, 91490 Nordmaling
Folke.Gabrielsson@biometria.se
Villavägen 1, 91441 Rundvik

Figur 3. Folke Gabrielsson, Cecilia Åström och Julia Pettersson kollar in vad som hamnat i vannan via vattenhåven som just doppats i Skevagrundkroken.

Arthropodum: ett nytt nätverk för forskning och undervisning om leddjur i Umeå

NATUSCHKA M. LEE

En studie av Gangwani & Landin (2018) visade nyligen hur avsnitten om insekter har minskat i olika amerikanska läroböcker på universitetsnivå. Tyvärr kan liknande trender också observeras i andra delar av världen. Även om det ännu bedrivs utmärkt forskning ur olika aspekter avseende leddjur så är den ofta väldigt specialiserad. Det vore därför meningsfullt att skapa nya interaktiva möjligheter med leddjuren i fokus inom både undervisning och forskning. För att möjliggöra detta har nu en grupp forskare och lärare vid både Umeå universitet och Sveriges lantbruksuniversitet bildat ett nytt nätverk: *Arthropodum* (från Arthropoder och Umeå).

Syftet är att samla alla forskare, lärare, amatör-entomologer och övriga intresserade som på något sätt forskar, undervisar eller arbetar med leddjur – inte bara på universitetsnivå utan även inom olika naturföreningar. Förhoppningen är att detta ska leda till nya undervisningsformer, forskningsprojekt och till ett större intresse hos allmänheten. Ett viktigt mål är att täcka så många aspekter som möjligt på leddjuren, från grundläggande biologi (taxonomi, fylogeni, evolution, biodiversitet, ekologi), molekylärbiologi (grundforskning, medicinsk forskning,

bioteknik), praktiska aspekter som leddjurens betydelse inom biodling och jordbruk, till matlagning och andra nya spännande produkter från leddjuren.

Inom denna ram har vi även inrättat nya insektsleder för att stimulera inventeringar av olika leddjur i Norrland, och organiserat intressanta föredrag för allmänheten. Det senaste föredraget hölls av en tysk insektsbioteknolog, professor Andreas Vilcinskis från institutet för insektsbioteknik i Giessen. Vilcinskis gav en imponerande överblick över vilka fantastiska möjligheter forskningen kring leddjur kan ha för olika problem som vi har idag i vårt samhälle. För år 2020 kommer flera olika föredrag att hållas – från både Norrlands Entomologiska Förening och andra forskare.

Referenser

- Arthropodum, 2019: https://www.umu.se/en/chemical-biological-centre/arthropodum/arthropodum_events/
- Gangwani K. & Landin J. 2018: The decline of insect representation in biology textbooks over time. *American Entomologist* 64(4):252-257.
- Giessen, institutet för insektsbioteknik, 2019: <http://www.insekten-biotechnologie.de/en/start.html>.

Författarens epost: natuschka.lee@umu.se